

Nikola Jakšić

Raspeće-relikvijar kod Male braće u Dubrovniku

Nikola Jakšić
Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23 000 Zadar

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljen / Received: 27. 1. 2012.
Prihvaćen / Accepted: 1. 5. 2012.
UDK: 739.1(497.5 Dubrovnik)

Autor obrađuje srebrno Raspeće iz zbirke samostana Male braće u Dubrovniku. Predlaže rekonstrukciju izvornog mu izgleda iz sredine 15. stoljeća prema kojoj barokne metalne dijelove valja zamijeniti elementima od brušenog gorskog kristala. Time se dobiva primjerak koji se izgledom, pa i stilom izravno referira na poznati križ - relikvijar u Scuoli Grande di San Giovanni Evangelista i na skupinu križeva u Veneciji koji su nastali prema tom velikom uzorku. Među njima je i primjerak iz Scuole di San Giorgio degli Schiavoni.

Ključne riječi: Raspeće, relikvijar Sv. Križa, Franjevački samostan u Dubrovniku, gorski kristal, Johannes iz Basela

U zbirci umjetnina samostana Male braće u Dubrovniku izloženo je reprezentativno srebrno Raspeće¹ koje je ujedno i relikvijar, pače *staurotheca* jer se u njemu, pokriven brušenim gorskim kristalom čuva komadić Svetog Križa. O toj, po mom sudu vrlo vrijednoj umjetnini u literaturi je pisano vrlo malo. Koliko nam je poznato, o njoj progovara po prvi put Cvito Fisković u svojoj poznatoj studiji o dubrovačkom zlatarstvu. Fisković je naime, proučavajući dubrovačke arhivske vijesti o zlatarima i svemu onome što je uz zlatarstvo povezano kroz dubrovačku prošlost, uočio dokument u kojem zastupnici Franjevačkog samostana Male braće naručuju 1440. godine od zlatara Ivana iz Basela izradu jednog križa za samostansku crkvu. Uočavajući ispravno da stilska svojstva raspela u franjevačkoj zbirci nisu u nesuglasju s datumom narudžbe, Fisković zaključuje kako bi postojeće raspelo zaista moglo biti djelo zlatara Ivana iz Basela.² O tom pustolovnom majstoru već je u literaturi i ranije pisano. Zna se tako da je napustivši Veneciju tamo ostavio prvu suprugu, a napustivši Kotor i drugu.³ U Kotoru je sačuvano djelo koje se može izravno dovesti s njim u vezu, to je lik Spasitelja na velikoj zlatnoj pali u katedrali Sv. Tripuna.⁴ Usporedba Ivanova reljefa

u Kotoru s dubrovačkim franjevačkim Raspećem ne može međutim ponuditi nikakve smislene provjere predložene atribucije jer je riječ o djelima vrlo različite naravi i izvedbe. Dok je lik Spasitelja u Kotoru reljef iskucan u srebrnom limu, dotle je na dubrovačkom Raspeću korištena uglavnom tehnika lijevanja, kako za sitne likove tako i za arhitektonske detalje od kojih je komponiran kaštilac (nodus). Dubrovačko je Raspeće u dva navrata bilo izlagano i izvan Dubrovnika, u Zagrebu 1987. godine na izložbi *Zlatno doba Dubrovnika* te 2010. na izložbi o umjetničkoj baštini Franjevačke provincije Sv. Jeronima kojoj i pripada. U katalogu prvospomenute izložbe jezgrovito ga opisuje Ivo Lentić,⁵ dok je u potonjem katalogu iz 2010. godine o njemu tekst sročio pisac ovih redaka.⁶ Opisujući dubrovačko Raspeće, bio sam u prigodi zaključiti da je umjetnina doživjela restauraciju nakon Velike trešnje iz 1667. godine, što znači da je po svoj prilici tada bila oštećena. Naime, u postupku onodobne restauracije načinjene su nove metalne (valjda bakrene) lamele krakova križa, a površina im je prekrivena iskucanom dekoracijom u tipično baroknim oblicima. Ostali su dijelovi izvorni, a to znači, nodus u obliku kaštilca, lijevani kipovi Bogorodice, Sv. Ivana Evanđelista na

konzolama, te Sv. Frane i Kristov korpus na križu. Sastavni je dio umjetnine iz 15. stoljeća i srebrni okvir oboda križa, zajedno sa svim razlistanim cvjetićima na

1. Raspeće u Dubrovniku, postojeće stanje - avers (foto: Ž. Bačić)
La croce a Ragusa, stato attuale - obverse

kojima se ističu pozlaćeni pupoljci plodova. Konačno, i sama *theca*, malo spremište relikvijske pravokutne osnove od brušenog gorskog kristala, zasigurno pripada izvornom radu.

Raspeće je montirano na šuplji cilindričan nosač koji služi da ga se natakne na motku. Krakovi križa sastaju se u kristalnoj *theci* u kojoj se čuva ulomak drva Svetog Križa na kojem je Krist bio raspet. Pravokutna je *theca* okovana u srebrni okvir u koji se usađuju krakovi križa. To je složena i vrlo osjetljiva konstrukcija tako da je križ prilično raskliman. Krakovi križa sapeti su po obodu srebrnim okvirom, a završavaju tipičnim gotičkim obrisom u obliku peterolista. Izvoran je na ovom križu nodus u obliku dvokatnog, vrlo bogatog kaštilca. U donjem katu je širi i bogatiji, šesterostran i podijeljen arhitektonski riješenim vrlo istaknutim konzolama s kućicama pokrivenim dvostrešnim krovčićima. Te

2. Raspeće u Dubrovniku - kaštilac (foto: Ž. Bačić)
La croce a Ragusa - nodo

3. Barokne lamele s dubrovačkog Raspeća (foto: Ž. Bačić)
Lamiere sbalzate seicentesche dalla croce ragusea

masivne konzole obočuju edikule s bogatim gotičkim dvostrukim biforama pod zabatima pred kojima je postavljen po jedan lijevani sićušni svetački lik. Iste su edikule i u gornjem katu nodusa, no s vrlo elegantnim fijalama, pa je konstrukcija u cjelini umjerenija. Izvornom križu pripadaju sve figure na raspelu, mali lik Sv. Frane na reversu te korpus Krista s tugujućim parom Marije i Ivana koji su u punoj plastici montirani na zasebnim konzolama, a postavljeni bočno i nešto niže od Raspetoga. Razvidno je iz opisa da je većina ključnih elemenata od kojih je sastavljeno ovo srebrno Raspeće sačuvana u izvornom obliku, a da su oštećeni bili tek krakovi samog križa. Barokne su pritom samo metalne lamele ovih krakova, dok je srebrni okvir na obodu u koji su umetnute sačuvan u izvornom obliku. Upravo ta činjenica potiče me da još jednom proučim sudbinu ovog Raspeća te pokrenem pitanja koja se odnose na izvorni izgled dijelova zamijenjenih poslije potresa. Stanje sačuvanosti izvornih dijelova svjedoči da su oštećenja morala biti neznatna. Posebno je uočljivo kako barokne lamele ne leže u okviru savršeno precizno. Naime, okvir je po cijeloj svojoj nutarnjoj strani, i to

na oba lica, providen gusto raspoređenim pravokutnim dentikulima koji su nekoć pridržavali izvorne uloške. Nove barokne lamele ne upadaju dovoljno precizno u ta ležišta, pa ih dentikuli i ne drže, čime njihova uloga postaje posve bespredmetnom. Razvidno je stoga da su ulošci koje su dentikuli pridržavali nestali, a mogli su biti izrađeni samo od brušenog gorskog kristala (kvarc, SiO₂) koji nam je na ovom Raspeću u jednom detalju i sačuvan tek kao *theca*.

4. Križ u Scuola Grande di San Giovanni Ev. (izvor: KATALOG, 1994.)
La croce dalla Scuola Grande di San Giovanni Evangelista

Tanki srebrni okvir oboda po kojem su raspoređeni cvjetići s pupoljcima plodova kakav zapažamo na dubrovačkom Raspeću, karakterističan je upravo za jednu seriju križeva-relikvijara i Raspeća napravljenih

5. Raspeće u Dubrovniku, rekonstrukcija izvornog izgleda
La croce a Ragusa, ricostruzione dell'aspetto originario

od gorskog kristala u Veneciji i Venetu. Ako umjesto baroknih metalnih lamela zamislimo uloške od brušenog gorskog kristala, brzo ćemo se uvjeriti kako dubrovačko srebrno Raspeće pripada toj poznatoj seriji križeva koju predvodi čuveni relikvijar Svetog Križa napravljen za *Scuola Grande di San Giovanni Evangelista* u Veneciji.⁷ Sve je na dubrovačkom primjerku u suglasju s ovim čuvenim mletačkim relikvijarom, od peterolatičnih krakova križa, Bogorodice i Ivana na konzolama u punoj plastici do nodusa u obliku gotičkog kaštilca i konačno okvira u koji je umetnut brušeni gorski kristal (umjesto dubrovačkih metalnih lamela). Sam okvir obogaćen je cvjetnim pupoljcima,⁸ a k tome još i pokojom sitnom bistom.⁹ Sama relikvija zatvorena je u peterokutnu *thecu* u vrhu relikvijara, no ona je kasniji dodatak, pa je pitanje je li joj to bilo izvorno mjesto.¹⁰ No kao što već istaknismo, nije ovaj primjerak iz *Scuole Grande di San Giovanni Evangelista* jedini, ali je svakako najpoznatiji i po svojem značaju najvažniji. Naime, relikviju Svetog Križa koja se u njemu čuva darovao je 1366. godine konstantinopolski patrijarh velikom kancelaru (*gran cancelliere*) Ciparskog kraljevstva Filippu di Mezieresu koji ga je onda poklonio spomenutoj mletačkoj *scuoli* 1369. godine.¹¹ Događaji oko ovog relikvijara na velikim su platnima nekoć krasili *sallu dell'Albero* (ili *della Croce*) ove *scuole*, a danas su izloženi u mletačkoj *Gallerie dell'Accademia*, pa podsjećam samo na one najčulenije: *Procesija na Trgu Sv. Marka* Gentilea Bellinija 1496. godine s uprizorenjem pripadnika *scuole* koji nose križ u procesiji podno baldahina, ili *Čudo s križem koji je upao u kanal Sv. Lovre* istoga slikara koje je nastalo četiri godine kasnije. Upravo se na potonjem platnu križ jasno razaznaje u rukama „lebdećeg“ velikog gvardijana same *scuole*, Andree Vendramina. U tu seriju spadaju i *Čudo relikvije Sv. Križa na Rialtu* Vittorea Carpaccia te *Darivanje relikvije Sv. Križa Scuoli di San Giovanni Evangelista* Lazara Bastianija.¹² Obitelj Vendramin, nasljednici gvardijana Andree iz čudesnog događaja, sredinom 16. stoljeća, naručuje kod Tiziana grupni portret pred relikvijarom Svetog Križa na oltaru navedene *scuole*.¹³ Razvidno je dakle koliko je ova relikvija bila u Veneciji srednjega vijeka štovana pa je za tu prigodu i načinjen raskošan relikvijar s križem od gorskog kristala okovan srebrom, a taj je ubrzo postao uzorom na koji su se ugledali drugi naručitelji, ponajprije mletačke *scuole*. Negdje oko 1420.-1430. nastao je po tom uzoru primjerak koji se danas čuva u *chiesa del Carmine* u Bergamu, a zatim i onaj za *Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*.¹⁴ Slijede primjerci iz ukinute *chiese di San Spirito*, danas u crkvi Santa Maria

della Salute te onaj koji je pripadao *Scuoli Grande di San Teodoro*, danas u *Gallerie dell'Accademia*.¹⁵ Potonja tri datiraju se okvirno oko 1460. godine, a radionički se povezuju s čuvenim kandelabrima koje je naručio dužd Cristoforo Moro (1462.-1471.).¹⁶

Ukoliko se prihvati interpretacija prema kojoj su krakovi križa u Dubrovniku prije potresa iz 1667. godine također bili napravljeni od brušena gorskog kristala, onda i dubrovački primjerak postaje važnim primjerkom u skupini. Svojim dimenzijama (83 x 35 cm) blizak je dvama najstarijim mletačkim primjercima (*Scuola Grande di San Giovanni Evangelista*, 79 x 34 cm; Bergamo, 83 x 36 cm). Dimenzijama im je blizak i onaj iz *Scuole di San Giorgio degli Schiavoni* (85 x 35,5 cm), dok su posljednja dva nešto krupnija (*Santo Spirito*, 99 x 40 cm; *Scuola Grande di San Teodoro*, 92 x 43 cm).

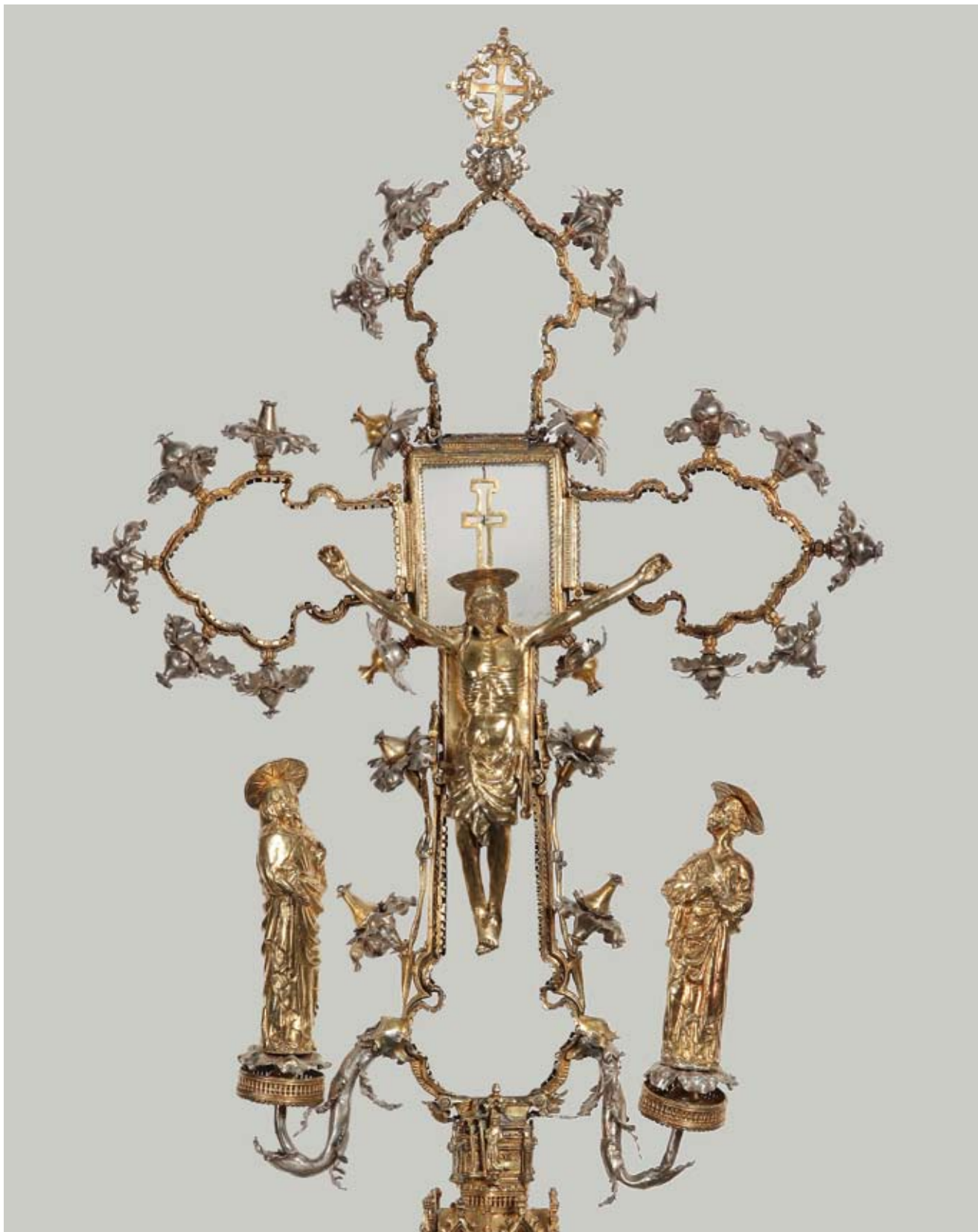
Dubrovačko Raspeće-relikvijar, naime, kako na početku istaknuh, atribuirano je zlataru Ivanu iz Basela i to temeljem dokumenta kojim je on, *Goane todescho oredexe*, kako ga također bilježe dubrovački dokumenti,¹⁷ prihvatio narudžbu franjevaca za izradu jednog križa. Dokument nije nikada objavljen, a niti prepričan pa stoga ovdje donosimo njegove najvažnije dijelove. U trenutku preuzimanja narudžbe 28. siječnja 1440. godine Ivan iz Basela bio je u Dubrovniku utamničen zbog svojih dugovanja u Kotoru, gradu koji je netom napustio.¹⁸ Od zastupnika samostana Sv. Frane u Dubrovniku dobio je osam libara i pet unči finoga srebra za izradu križa čiji je oblik razvidno ranije sa zastupnicima dogovorio (*pro faciendo vnam cruce ad modum, formam et laborerium quibus pactis fuerunt insimul*). Dobit će 18 perpera po obrađenoj libri srebra, a obvezuje se posao završiti u roku od tri mjeseca. Naknadno je 18. veljače zapisana priznanica na margini o preuzimanju dodatnih šest libara i nešto više od šest unči srebra. Dokument je poništen, što znači da su u njemu zapisane obveze izvršene.¹⁹

Važno se pritom prisjetiti činjenice da se *Johannes* iz Basela u Kotor doselio iz Venecije u kojoj je bio napustio suprugu. U svakom slučaju franjevačko srebrno Raspeće u Dubrovniku nije djelo majstora odgojenog u domaćim zlatarskim ateljeima jer to ne može biti niti po svojim tipološkim osobinama niti po materijalu (brušeni gorski kristal) od kojega je bio napravljen. Mogao ga je napraviti samo zlatar koji se u Veneciji upoznao sa samom tipologijom takvih raspeća-relikvijara i naravno s tehnikom rada u gorskom kristalu. Nije nevažna stoga primjedba iz procesa sačuvanog u arhivu Kotorske biskupije, a na temelju koje je Anton Mayer oslikao njegov lik. Prenosi Mayer iz procesa primjedbu da je odmah po dolasku u Kotor bilo zamijećeno kako je *Johannes* vrlo vješt u svome umjeću.²⁰ Utoliko podržavam davnu Fiskovićevu atribuciju vjerujući da sam ju ponešto učvrstio.

Postaje tako razvidno da su se zastupnici dubrovačkih franjevaca, skrbeći se o relikviji Sv. Križa, obratili majstoru koji može imitirati čuveni uzorak, a koji su i oni sami vjerojatno poznavali, barem po čuvenju.

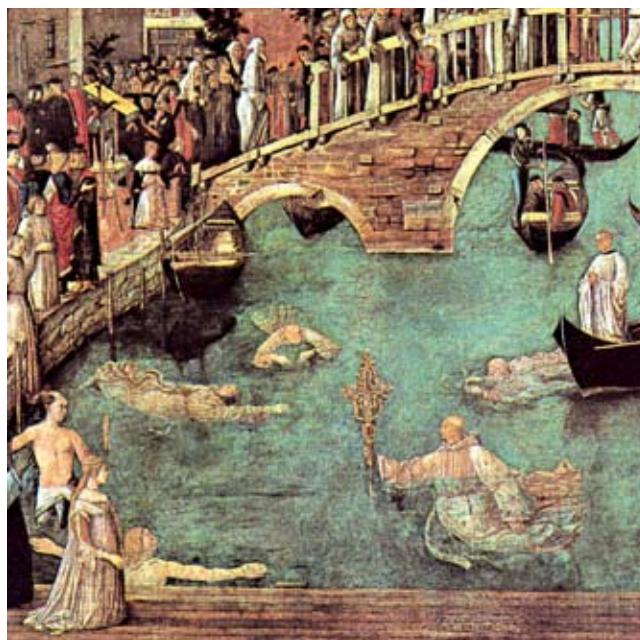
6. Križ u *Scuoli di San Giorgio degli Schiavoni* (izvor: KATALOG, 1994.)
La croce nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni

7. Raspeće u Dubrovniku, rekonstrukcija izvornog izgleda (detalj)
La croce a Ragusa, ricostruzione dell'aspetto originario (particolare)

Nedavno je, pišući o jednom renesansnom križu-relikvijaru manjih dimenzija u katedrali Sv. Tripuna u Kotoru, a koji je također načinjen od brušenog gorskog kristala učvršćenog srebrnim okvirom, Radoslav Tomić upozorio na mogućnost da je taj nastao po uzoru na mletačku skupinu o kojoj je ovdje bilo riječi. Iako manje ambiciozno zamišljen, ovaj primjerak iz Kotora dodatna je potvrda o tome da je upravo primjerak iz *Scuole Grande di San Giovanni Evangelista* služio kao temeljni uzorak, bez obzira na to jesu li se Kotorani ugledali izravno na njega ili pak na njegov derivat u *Scuoli di San Giorgio degli Schiavoni* koji su bez svake sumnje dobro poznavali.²¹

U poznatom katalogu srednjovjekovnih izrađevina od gorskog kristala koji su priredili Hahnloser i Brugger-Koch, *Corpus der Hartsteinschliffe de 12. - 15. Jahrhunderts*, Berlin, 1985., franjevački relikvijar iz Dubrovnika nije uvršten iako mu je tamo bilo mjesto. Autori naime građu s hrvatske obale nisu poznavali iz autopsije, pa u toj vrijednoj knjizi nisu zastupljeni ni neki drugi važni uradci iz hrvatskih zbirki (primjerice relikvijar Sv. Križa i spužve iz Zadra), izuzev onih o kojima su bili informirani posredstvom, njima dostupne, stručne literature.

8. Gentile Bellini, Čudo s Križem koji je upao u kanal Sv. Lovre, detalj: Andrea Vendramin s relikvijarom Sv. Križa (izvor: VALCANOVER, F., 1995., 100)

Gentile Bellini, Miracolo della Croce caduta nel canale di San Lorenzo, Andrea Vendramin col reliquiario della Croce

9. Gentile Bellini, Procesija na Trgu Sv. Marka, detalj s Križem pod baldahinom (izvor: VALCANOVER, F., 1995., 98)

Gentile Bellini, Processione della Croce in Piazza di San Marco, particolare con la Croce sotto il baldachino

10. Tizian, Obitelj Vendramin pred relikvijarom Svetog Križa, detalj (izvor: <http://paintings-art-picture.com/paintings/archives/7806>)

Tiziano, La famiglia Vendramin di fronte alla reliquia della Vera Croce, particolare

Bilješke

- ¹ Koristim termin raspeće, a ne raspelo jer su uz sam križ montirani likovi Bogorodice i Ivana Evanđelista.
- ² FISKOVIĆ, C., 1949., 209.
- ³ MAYER, A., 1932., 376-382; LEKSIKON, 2005., 79. Pišući raspravu o Nijemcima u Dubrovniku tijekom srednjeg vijeka D. Dinić-Knežević spominje i našeg majstora. Ne navodi međutim niti jedan od radova (Mayer, Fisković) u kojima je o njemu već ranije pisano jer ih razvidno ne poznaje, pa na osnovu dva dokumenta zaključuje da su u Dubrovniku bila dva njemačka zlatara. Jedan joj je *Johannes* iz Basela koji je 1439. godine imao dug prema kotorskom knezu, a drugi je *Johannes Teotonicus* koji je radio zajedno sa Živkom Gojakovićem na srebrnoj pali u Dominikanskom samostanu. (DINIĆ-KNEŽEVIĆ, D., 1980., 98). Davno je FISKOVIĆ, C., 1949., 209 utvrdio da je riječ o istom majstoru donoseći i pokoji drugi podatak o njemu.
- ⁴ Zadnje o pali vidi JAKŠIĆ, N., 2012., 237-243.
- ⁵ KATALOG, 1987., 373 (Z/22).
- ⁶ JAKŠIĆ, N., 2010., 287.
- ⁷ HAHNLOSER, R. H. - BRUGGER-KOCH, S., 1985., kat. br. 140; KATALOG, 1994., 236. Valja ovdje dometnuti da su križevi čiji su krakovi napravljeni od gorskog kristala jedna od karakteristika mletačkog zlatarstva, odnosno draguljarstva. Poznat je velik broj primjeraka koji nisu ovako bogato okovani srebrom, među kojima su i oni obogaćeni minijaturama pod gorskim kristalom. O njima vidi na više mjesta u: HAHNLOSER, R. H. - BRUGGER-KOCH, S., 1985.
- ⁸ Trenutno ćemo ostaviti po strani ikonografsko tumačenje ovih elemenata. U svakom slučaju pupanje križa pojavljuje se vrlo često u srednjovjekovnoj umjetnosti, a dovoljno se podsjetiti stihova V. Fortunata s početka 7. stoljeća koji u čuvenoj himni *Pange lingua* slavi križ i kaže: *Crux fidelis/ inter omnes/ arbor una nobilis/ nula talem silva profert/ flore, fronde, germine*.
- ⁹ To su uglavnom biste starozavjetnih proroka. Važna je pojava bista na ovim križevima za tumačenje srodno postavljenih proroka na pastoralu Maffea Valaressa u Zadru. No, o tome ću na drugom mjestu.
- ¹⁰ Dubrovački primjerak na tom mjestu ima također kasniji metalni dodatak.
- ¹¹ HAHNLOSER, R. H. - BRUGGER-KOCH, S., 1985., kat. br. 140. U trezoru Sv. Marka u Veneciji čuva se jedan veći i važniji relikvijar Sv. Križa koji je gradu na lagunama darovao imperator latinskog carstva Henrik Flandrijski (1206.-1216.). Njegova se važnost sastoji u tome što je cijeli križ napravljen od drveta Svetog Križa koji je okovan u metalni okvir. Izravno na drvo apliciran je Kristov korpus u punoj plastici, a pod njim su na konzolama Bogorodica i Ivan Evanđelist, također u punoj plastici. Djelo potpisuje majstor Gerard 1206. godine, a smatra ga se učenikom Nikole iz Verduna. Vidi: KATALOG, 1971., kat. br. 140. To je za sada najstariji primjerak na Jadranu na kojem zapažam rješenje s Bogorodicom i Ivanom na konzolama pod Kristovim korpusom, iz čega će se razviti mletačka ikonografska shema o kojoj govorim u doba kasne gotike.
- ¹² KATALOG, 1998., 196-200.
- ¹³ HAHNLOSER R. H., - BRUGGER-KOCH, S., 1985., 126, br. 140.
- ¹⁴ KATALOG, 1994., 239, 244.
- ¹⁵ KATALOG, 1994., 245, 246.
- ¹⁶ HAHNLOSER R. H., - BRUGGER-KOCH, S., 1985., kat. br. 122, 123, 124; KATALOG, 1971., 181-182.
- ¹⁷ FISKOVIĆ, C., 1949, 222.
- ¹⁸ On se naime još 22. listopada 1439. godine obvezao da će u roku od mjesec dana vratiti kotorskom knezu pet libara finog srebra. Vidi: DINIĆ-KNEŽEVIĆ, D., 1980., 98.
- ¹⁹ *Die XXVIII ianuarii 1440.*
Cum partes infrascripte dicant magistrum Iohannem de Baxilia aurificem ad presens in carceribus constitutum accepisset libras octo et onzias quinque argenti fini a procuratoribus infrascriptis monasterii sancti Francisci pro faciendo vnam crucem ad modum, formam et laborerium quibus pactis fuerunt insimul, ibique Philippus tubeta salariatus communis Ragusii tamquam specialis amicus et benneuolus dicti Iohannis precibus et insinutis ipsius Iohannis promisit curare cum effectu quod dictus Iohannes usque ad tres menses proxime futuros dictam crucem perficiet et laboratum et perfectum dabit dictis procuratoribus, videlicet ser Iohanni Alexandri de Goze et ser Damiano de Sorgo. Et versavice dicti procuratores promiserunt dicto Philippo dare et soluere nomine et vice dicti Iohannis aurifici pro manufactura dicte crucis ad rationem yperperorum decem et octo pro libra argenti quod laborauerit in dicta cruce, et similiter totum id argentum quod defficeret ad laborerium et perfectum dicte crucis, et in casu quo dictus Philippus siue dictus Iohannes aurifex ad dictum terminum dictam (ovdje je valjda ispušteno crucem) dictis procuratoribus non dederit quod ipse Philippus super se et bona sua omni exceptione remota dare teneatur dictis procuratoribus aut argentum uel crucem sicut erit laboratum cum restitutione denariorum quos recepisset pro parte sue. Item ambe partes hec autem etc. Iudex et testes nomina?
(in margine) *1440 die XVIII februaris Philippus tubeta contrasscriptus confessus fuit habuisset et recepisset in tribus vicibus a ser Iohanne Alexandri de Goze et procuratoribus contrasscriptis libras sex et oncias sex et sagia duo argenti fini pro complendo dictam crucem. Ren.*
Cassum de voluntate procuratorum contrascriptorum procuratorum et contrascripti Filippi trombete. Dubrovački arhiv, Div. Not. 24. 10.
- ²⁰ *Da er in seiner Kunst tüchtig war, so war er bald gut gesehen.* MAYER, A., 1932., 337.
- ²¹ TOMIĆ, R., 2009., 190.

Literatura

- DINIĆ-KNEŽEVIĆ D., 1980. - Dušanka Dinić-Knežević, Nemci u srednjovekovnom Dubrovniku, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, 18, Dubrovnik, 91-104.
- FISKOVIĆ, C., 1949. - Cvito Fisković, Dubrovački zlatari od XIII. do XVIII. stoljeća, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 1, Zagreb.
- HAHNLOSER, R. H. - BRUGGER-KOCH, S., 1985. - Hans R. Hahnloser - Susanne Brugger-Koch, *Corpus der Hartsteinschliffe des 12. - 15. Jahrhunderts*, Berlin.
- JAKŠIĆ, N., 2010., - Nikola Jakšić, Srednjovjekovno zlatarstvo, u: *Milost susreta - Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeonima*, (ur.) Igor Fisković, Zagreb.
- JAKŠIĆ, N. 2012., - Nikola Jakšić, La pala aurea di Cattaro, u: *Le plaisir de l'art du Moyen Âge (Mélanges en hommage à Xavier Barral i Altet)*, Paris.
- KATALOG, 1971. - Il tesoro e il museo, u: *Il Tesoro di San Marco*, (ur.) Hans R. Hahnloser, Firenze.
- KATALOG, 1987. - *Zlatno doba Dubrovnika: XV. i XVI. stoljeće*, Zagreb.
- KATALOG, 1994. - *Omaggio a San Marco. Tesori dall'Europa*, (ur.) H. Filitz, G. Morello, Milano.
- KATALOG, 1998. - *The Accademian Gallerie*, (autor) Giovanna Nepi Scire, Milano.
- LEKSIKON, 2005. - *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb.
- MAYER, A., 1932. - Anton Mayer, Meister Hans von Basel, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, L, Split.
- TOMIĆ, R., 2009. - Radoslav Tomić, Umjetnost od XVI. do XX. stoljeća, u: *Zagovori svetom Tripunu - Blago Kotorske biskupije*, (ur.) Radoslav Tomić, Zagreb.
- VALCANOVER, F., 1995. - Francesco Valcanover, *The Galleries of the Accademia*, Venezia.

Riassunto

La croce reliquiario del convento francescano di Ragusa

Nella collezione delle opere d'arte del convento francescano di Ragusa vi è anche una croce argentea tardogotica che custodisce una scheggia della Sacra Croce. La preziosa reliquia, inserita in una *stauroteca* vitrea, è collocata all'interno dei rinforzi metallici della teca al centro della croce, nel punto in cui si intersecano le due aste. Queste ultime, collegate mediante una cornice in argento disposta lungo i loro margini, terminano con la tipica forma gotica pentalobata. Il nodo della croce presenta una modanatura costituita da due piani sovrapposti. Su apposite mensole sono ubicate le statue a tutto tondo raffiguranti la Madonna e San Giovanni Evangelista. Sul retro del manufatto vi è una statua di San Francesco. Il Cristo crocefisso è fissato su delle aste realizzate in lamiera sbalzate; forma e apparato decorativo di queste lamiere dimostrano che furono eseguite in un periodo più tardo rispetto alla croce reliquiario. Si tratta, con ogni probabilità, di un intervento posteriore al 1667, anno in cui un forte terremoto distrusse la Ragusa medievale ed evidentemente danneggiò anche il manufatto in questione. Lo scrivente ipotizza che le aste della croce originaria fossero realizzate in cristallo di rocca, come la stauroteca in essa racchiusa che mantenne la sua forma originaria. L'ispirazione per l'esecuzione della croce, con ogni probabilità, fu tratta direttamente da un gruppo di manufatti analoghi a Venezia in cui spicca l'esemplare della *Scuola Grande di San Giovanni Evangelista*. Quest'ultimo fu custodito nella celebre *Sala dell'Albero* (o *della Croce*), i cui muri recavano i pregiati olii su

tela di Gentile Bellini, di Vittore Carpaccio e di Lazzaro Bastiani raffiguranti i principali eventi concernenti la croce stessa.

L'esemplare di Ragusa può essere messo in relazione con un documento del 1440. I francescani, infatti, commissionarono una croce d'argento all'orefice Johannes da Basilea che in quel periodo era recluso nelle carceri ragusee a causa dei debiti contratti (l'autore riporta la trascrizione del documento in questione nella nota 18). Si sa che l'artigiano Johannes per un periodo fu attivo a Venezia e poi si trasferì a Cattaro e da lì a Ragusa. Sulla base delle fonti storiche sappiamo che quest'ultimo a Cattaro era considerato un eccellente maestro orafo.

Già da tempo, C. Fisković aveva attribuito la croce proprio a Johannes da Basilea, proposta ulteriormente avvalorata dalla ricostruzione dell'aspetto originario del manufatto riportata nel presente contributo. La croce di Ragusa, difatti, non è un'opera legata alla tradizione orafa ragusea, ma piuttosto è realizzata attingendo dall'esperienza veneziana che Johannes di Basilea conobbe durante il suo soggiorno nella città lagunare.

La croce dei francescani di Ragusa, dunque, è una creazione ispirata al prototipo veneziano e, al momento, costituisce l'unico esemplare noto di questo genere al di fuori di Venezia e del Veneto.

Parole chiave: Crocefissione, il reliquiario di Santa Croce, il monastero francescano di Ragusa, cristallo di rocca, Johannes da Basilea